

ИЛИЯ ПЕХЛИВАНОВ (София)

ЕДИН КЪСЕН ИСИХАСТ

Отец Матей Преображенски и традициите на Търновската книжовна школа през Възраждането (предварителни наблюдения)

Щърбо ще бъде без Отче Матей Преображенец на една духовна трапеза при Евтимиевата Света гора. И несправедливо!

Роден през 1828-та година в селата на запад от старата столица Търново, където оцелява българско население отпреди нашествието на турците, по природа необикновено надарен и любознателен, физически издръжлив, Моно Петров от големия новоселски род Сеизмоновци рано потърсва килията на Дряновския манастир и започва да се учи на грамотност. Двадесетгодишен се премества в Иван-Александровия манастир „Св. Преображение Господне“ северно от Търново и там се подстригва за монах под името на евангелиста Матей. В 1851 г. отива за пръв път в Света гора. Будува в манастирските библиотеки, зачита се в енциклопедични съчинения, съхранявани в този първостепенен книжовен център на средновековието. Види се, тази духовна среда го подтиква към самостоятелно творчество — в 1853 г. създава първата си творба под заглавие „Чудное повествование...“ След като се завръща в Българско, и прекарва известно време в търновския манастир „Св. Троица“ — Евтимиевия манастир! — а също в скита „Св. Иван Кръстител“ край Троянския манастир. Отец Матей отива повторно в Света гора, където престоява четири или пет години. Сетне през Константинопол заминава за Ерусалим. От Ерусалим — за Русия, с параход, съпровождан от български младежи, които отиват на учение в Одеса. Оттам през Киев и Бесарабия отива във Влашко. Попада във вихъра на борбите за политическо освобождение на България, който го отнася в Белград. Има сведения, че по време на Първата българска легия е сред първите помощници на Раковски. По същото време се запознава с дякона Левски, за да стане след време един от първостроителите на Вътрешната революционна организация, заслужил особеното доверие на Апостола на българската свобода.

Речем ли да потърсим свързваща нишка, която да обедини смислово тези хаотични маршрути върху картата на Балканския полуостров, Близкия Изток и Южна Русия, откриваме в тях вътрешна закономерност:

Отец Матей следва дирите на разпилените след падане на Търново български книги!

За да се възроди България, е било нужно да се съединят и завържат отгнелите духовни нишки с миналото. Колкото и да е било невъзможно това наистина, все пак отблясъци от светлината на Търновската книжовна школа са достигнали и до онова време.

Усетът на Преображенеца е бил безпогрешен наистина. Той го отвежда например и в черквата „Св. Петка“ на село Енина, североизточно от Казанлък. С газениче в ръка пъпли по тавана, дочул от сигурни хора, че там е имало стара подвързвачница на книги и че още може да се намери някоя. Не е имал късмет, да напипа в тъмното между гредите Енинския апостол — единствения, запазен в сегашните български предели старобългарски ръкопис от XI в. беше открит чак през 1960 г., свършено случайно. Произволно ли е при това да допуснем, че по манастирите на Бесарабия, Киев, в Ерусалим, най-вече в Света гора Отец Матей е разгръщал и чел търновски книги-страдалки?

Ала това си остават все пак външни доказателства за близост с традицията на Търновската книжовна школа. Има и по-сигурни. На два пъти отец Матей се заселва да живее в пещера: веднъж до манастира „Св. Троица“, кажи-речи в самото Евтимиево обиталище, и втори път в Преображенския манастир отсреща. Освен това по спомени на съвременници той поисква от съселяните си да му направят постница в една пуста местност наоколо, което, разбира се, не става — може ли човек да бъде пророк в родното си село... Хората, които са ходили да го видят, дават подробни описания на неговия начин на живот. Пещерата имала и саморъчно изработено писалище. „По цели дни четял“, утвърждават с удивление съвременниците му пред по-сетнешните животописци, „четял и пишел по цели дни“ И уточняват, че превеждал от сръбски език жития на светци. Ето как в началото на века 104-годишният монах Елисей от манастира „Св. Троица“ представя възрожденския книжовник: „Матей, който живееше отвън манастиря, в малката къщичка под капарата, и който по цели нощи четеше и пишеше...“¹. В троянския скит „Св. Иван“, където Матей след дълго скитане потърсва уединение, отново се отдава на „четене, писане и мисляне“ според свидетелството на хора, които скришом са го наблюдавали.

Да разгърнем новооткрития ръкопис на отец Матей². Още първият поглед върху съдържанието на сборника открива присъствието на Ефрем Сирин и — нито повече, нито по-малко — на „светаго Григория Синаита“, вдъхновителя на исихазма. Излиза, че не е просто странност влечение-то на отец Матей по пещерно животуване, особнячество, което дразни ленивите манастирски обитатели. А съзнание за приемственост към отдавнашна традиция!

Във втората част на сборника е поместено оригиналното съчинение, озаглавено „Чудное повествование, що са случи в наши дни сос един отец пустиннолюбный“. Още върху първата му страница откриваме признания:

„Живеех аз прежде в общии монастыр и ми дойде желание пустинник да бидем. И ни са покорих на игумена, и ни го послушах, що ма воспираше от такова желание. И отидох в Светая Атонская гора и малко там поседях, пак в наш монастыр са върнах. После малко време пак побежден бях сос онова желание и втори път пак из монастыря излязох и почнах глубоки пустыни да търся в них да се вселя. И много места обиколих и желанно място не намерих, догде достигнах Исаакчанская славная пустыня сос четири монастыря: два руснашки и два молдовански...”³

Тук, в този манастир, отец Матей намира духовна близост с игумена Пахомий, родом сърбин, който също му признава, че „много люби пустините”.

С оглед на духовните тежнения на Балканите и техните късни проявления през Възраждането тази среща е любопитна наистина. Пахомий разказва, че бил пустинник на три места: в Света гора, в Молдова и в Исакча. Осемдесет и четири града бил обиколил и шестдесет манастира, а села — безброй. И на три манастира игумен бил седял — ала зарад пустините все ги изоставял. Той припомня мисъл на Св. Ефрем Сирин: Една фиданка, вадиш ли я често от земята и на ново място я садиш, тя корен не хваща. „Така и аз от място на място ходих и нигде корен не фатих — продължава Пахомий. — Ако бях седял на едно място, досега отдаление на дявола от Бога щях да получа. А аз нигде докрай не претерпях и заради това от дявола отдален бих”.

Търновският монах предлага отново двамата да се заселят в пустиня. Сърбинът отвръща: „Отче брате, сал в пустинята ли е покаяние? Покаяние е вред, който го търси, а който го не ще, нема го нигде”⁴.

Сетне Пахомий се захваща да разказва свои сънища-притчи: за огнената река, за славния град, за трите църкви, летящи по въздуха, за петте птици, четящи „Отче наш”, за трите мъченици-жени, явили се в църквата. Те са предадени самостоятелно от първо лице, като придобиват особено значение в разказа, при това е трудно да се определи доколко се е намесил самият Матей при преразказването им. Наречени са „проповедки” — неподозиран и неизследван жанр на ранната балканска книжнина от Възраждането, свързващо звено в дълговечна традиция. Въведено е и понятието „умната молитва” — отличителен белег на исихазма.

Изневиделица в последните страници на ръкописа се явява великомъченикът св. Георги, който се разговаря с одного, и като попитват

„Този кога ще са покай?“, светецът отвръща: „Никога. Неговото покаяние: сабля.“⁵

Не ми достига образованието, ще река, пък ме е и страх да навляза дълбоко в тези дебри и въртопи духовни. Мога само да отбележа, че с годините тяхното привличане не отслабва, а се усилва.

Едно става ясно: исихазмът като идейна сърцевина на Търновската книжовна школа достига до Възраждането и под напора на историческите промени придобива в околностите на Търново единствени по рода си превъплъщения. Чрез апостолското битие на отец Матей, монаха Преображенски, той се превръща в идейна предистория на Вътрешната революционна организация, подготвила избавлението на България.

В този смисъл не само книжовното дело на търновския монах, приел за авторско прозвище средновековния исихастки център и символа на Преображението, а също обществената и революционната му дейност се включват пряко в нестихващата дискусия относно същността на исихазма⁶.

Има сведения, че тъкмо с Отец Матей неговият другар от Белградската легия Васил Иванов — Левски — споделя в самото начало своята гениална идея за тайна комитетска организация, изградена в Българско. И не някъде другаде, а в малката пещера над Преображенския манастир, където двамата прекарват заедно, по уверенията на съвременници, цели пет дни⁷.

Прочее Преображенецът духом присъства на всяка търновска трапеза на духа, която търси проявленията на Евтимиевата школа с нейния несекващ оптимизъм като непреходна общочовешка ценност.

БЕЛЕЖКИ

¹ Г е н о Н е д я л к о в К о с т а д и н с к и. Отец Матей Преображенски. Опит за биография. Ръкопис (1895—1925), съхраняван у наследниците му.

² О г н я н а М а ж д р а к о в а - Ч а в д а р о в а. Нови данни за Матей Преображенски из един новооткрит негов ръкопис от 1853 г. — Известия на държавните архиви, т. 18, София, 1970.

³ И л и я П е х л и в а н о в. Преображения Матееви. С., Наука и изкуство, 1981, с. 189—190.

⁴ Пак там, стр. 190.

⁵ Пак там, стр. 200.

⁶ Тази дискусия се появи и на Международния конгрес за проучвания върху Югоизточна Европа в София (септември 1989 г.) продължи, както е естествено, и в залите на Търновския симпозиум. Ще припомним, че отрече преобладаващата представа за исихазма като мистично и назадничаво учение и такъв крупен представител на съвременната византология и славистика като професора от Оксфорд Димитри Оболенски, обявен в тези дни за почетен доктор на Софийския университет „Климент Охридски“ — той изрази ясно признание към българския народ, заради опазената през вековете кирилومتодиевска традиция.

⁷ И л и я П е х л и в а н о в. Преображения Матееви, с. 16—20.